

*СЛОВЕНСКИ ФОЛКЛОР И МИТОЛОГИЈА У КЊИЖЕВНОЈ
ФАНТАСТИЦИ. ЗБОРНИК РАДОВА. ПРИРЕД. ДЕЈАН АЈДАЧИЋ.*

Београд: Everest Media, 2019, 653.

Митологија и фолклор чине богату интертекстуалну ризницу за ауторе књижевне фантастике. Црпећи из ње народну мудрост и додирујући суштину инстинката и архетипова који представљају садржај колективног несвесног, пишчева машта ствара нове светове. Зборник научних радова *Словенски фолклор и митологија у књижевној фантастици* сведочи о великом интересовању „професионалних читалаца” за истраживање таквих светова. Уредник зборника Дејан Ајдацић издвојио је 48 текстова о словенској митологији и фолклору у књижевној фантастици које је написало 46 аутора, а који су настали у оквиру четири тематске конференције – три конференције „Слов’янська фантастика” (2012, 2014, 2016) у организацији Катедре за словенску филологију Института за филологију Кијевског националног универзитета „Тарас Шевченко” и једне конференције „Reserwsja i tłumaczenia fantastyki literackiej” (2018) у организацији Катедре за славистику Одсека за неофилологију Гдањског универзитета. Радови су на српском, хрватском, бугарском, руском, украјинском и пољском језику, а сваки од њих садржи апстракт на три језика – српском, руском и енглеском. Унутар поглавља о појединим књижевностима текстови су распоређени по презименима аутора азбучним редом.

Прво поглавље *О неколико словенских књижевности* чине осам научних радова компаративног карактера. Проучавање функционисања митолошких ликова и мотива у књижевностима словенских народа наводи на мисао о заједничкој културној баштини словенства, али и омогућује уочавање уникатних ауторских решења у реинкарнацији, реинтерпретацији и ревалоризацији прототипова и традиција, у стварању националне књижевне фантастике уз широки жанровски спектар од хорор приче до пародије. Прво поглавље зборника отвара рад Дејана Ајдацића „Пародија и сатира у приказима демона у словенским књижевностима 19. века”. Аутор испитује руске, украјинске и српске књижевне текстове XIX века у којима су демонска бића представљена уз пародијске елементе. У фокусу његове пажње су предромантичарске прераде лукјановских дијалога и представа античког хада, романтичарске пародије богатирских бајки, пародијско-фарсичне представе пакла и ликова заљубљених демона (ђавола, Баба Јаге). По његовом мишљењу, иронија је омогућила субверзивно преображавање митологије минулих епоха, односно ремитологизацију, као и обогаћивање вишезначности самог текста, те пародија потврђује тенденцију рушења табуа и атеизацију.

У чланку Јулије Булаховске „Спільне й відмінне у фантастиці М.В. Гоголя і польських письменників його доби” изводе се типолошка поређења фантастичних елемената у текстовима светски познатог мајстора гротеске Николаја Гогоља и делима два пољска романтичара Адама Мицкјевича и Северина Гошчинског. Ауторка истиче да у фолклорно-фантастичном оквиру ови писци представљају важне друштвено-политичке и морално-етичке сукобе епохе.

Ана Гемра у раду „Gry z grozą: wampir w polskiej i rosyjskojęzycznej fantazy” запажа трансформацију лика вампира у савременој популарној култури:

слабе његове одбојне особине, он ређе сиса крв, обдарен је неким привлачним особинама, а понекад и карактеристикама друге расе.

Радови украјинских истраживача Јулије Даниленко и Лесје Стожук „Концепція угоди з темними силами та ідея розплати в слов'янській фантастиці другої половини ХХ ст.” и Катерине Лабај „Фантастичні інтерпретації мотиву договору людини з дияволом у літературі ХХ ст.” надовезују се, јер предмет њихових истраживања чини мотив продаје душе ђаволу. Ауторке првог текста концентришу се на узроке склапања уговора са злим духовима и судбину особе која га склапа, док се и другом испитује фаустовски сиже под утицајем развоја науке и технике у ХХ веку.

Луцифер, хагиографија, православни Словени, архетипска слика, средњовековна књижевност кључне су речи за рад „*Światłoniący. Odwołania do wizerunku upadłego anioła w starosłowiańskiej hagiografii prawosławnej*” Павела Бадула, који се бави представама о Луциферу у средњовековним хагиографским списима *Slaviae Orthodoxae*.

У раду Михала Лучињског „Funkcjonowanie motywów mitologii słowiańskiej w literaturze (zarys problematyki)” представљена су теоретска запажања. Аутор предлаже типологизацију функција митолошких алузија у књижевним делима различитих раздобља, разматра начине обраде словенских митолошких мотива (ренарација, префигурација и инкрустација), указујући и на најчешће функције таквих мотива у структури дела (украсна, стваралачка, идеолошка, когнитивна и историозофска).

Прво поглавље зборника завршава се радом „Źródła i funkcje mitycznych cytacji w rosyjskiej, ukraińskiej, czeskiej i polskiej literaturze popularnej po 1990 roku” у којем Богдан Троха на примеру више текстова популарне књижевности украјинских, руских, чешких и пољских аутора прави разлику између митолошких позајмица које генеришу „светове” и изолованих митологема у њима (симбола, ликова, мотива). Рад „Groteska i nowe mity w cyklu o Jakubie Węgrowyczu Andrzeja Pilipiuka” истог истраживача налази се у поглављу *О пољској књижевности*. Ту аутор анализира популарни у Пољској циклус дела савременог писца Анђеја Пилипиука у којима је представљен свет старог сеоског егзорцисте, пијанице Јакуба Вендровича.

Друго поглавље *О бугарској књижевности* садржи један рад – „Случајат *Змејова сватба* на Петко Тодоров”, који је написала Мариета Гиргинова. На пример драме Петка Тодорова, у којој се мешају фолклорна традиција, западноевропска филозофија и национална књижевна пракса у доба раног бугарског модернизма, ауторка испитује верзију модернистичке обраде митског лика змаја.

Треће поглавље *О српској књижевности* повезује истраживања четири аутора. Зорица Ђерговић-Јоксимовић у тексту „Попин вук – од Дајбога до вукодлака” потврђује тезу да песме о „вуку” Васка Попе садрже фантастичне елементе надприродног и ужасног. Глишићев демонски свет један је од најразгранатијих сегмената фантастике у српској књижевности. Управо њему је посвећен рад Предрага Тодоровића „Елементи фантастике хорора у приповеткама Милована Глишића *Ноћ на мосту* и *Глава шећера*”. У тексту „Бурлеска господина Перуна бога грома Растка Петровића: мит и фантастика” Марија Шаровић је назначила да је сврха њене студије указати на место Петровићевог романа у фантастичној књижевности, ради придавања нестабилном статусу фантастике јачих типолошких оквира. „Преображаји демона: мотиви из словенске митологије у савременој српској књижевности за децу” – тако је насловила своје истраживање Тијана Тропин. Покушавајући да нађе разлоге за велики пораст броја дечијих фантастичних романа и оживљавање фолклорних мотива у њима, она констатује да

се ту утицај западне фантазије (нпр. Толкина, Роулинг) комбинује са плодним покушајима искоришћавања скоро заборављене ризнице народне традиције.

Фолклор и митологија у књижевној фантастици Хрватске тематски су заступљени у поглављу *О хрватској књижевности* у два рада. Текст „Alternativna povijest i ‘rovampirena prošlost’ u suvremenom hrvatskom vampirskom romanu: Boris Dežulović, *Christkind* (2003) i Boris Perić, *Vampir* (2006)” представља допринос Миранде Леванат Перичић савременој вампирологији. Ауторка наглашава да у оба романа лик вампира функционише као метафора повезана са Другим светским ратом. Кристина Посиловић бави се темом „Paganizam u Vetranovićevu *Pelegrinu*”. Узимајући као објекат истраживања алегорички еп, она закључује да је слика света која је ту конструисана, супротна ренесансном идеалу лепоте, а паганска божанства у епу сведоче о стварној кризи хришћанске Цркве у Ветрановићево време, као и о благом ослобађању предхришћанске традиције у раздобљу маниристичке књижевности.

Истраживачи чији се текстови налазе у петом поглављу *О руској књижевности*, усмеравају пажњу на жанр баладе, билине, богатирске бајке, али и хорор приче. Татјану Тверитинову занимају руске баладе Василија Жуковског *Људмила* и *Светлана*, у којима се на различит начин трансформише заплет Биргерове *Леноре* – састанак са мртвим младожењом. Митопоетика, хронотоп, ониризам и функционална улога дијалога као битне карактеристике овог жанра представљају одређене фрагменте њеног истраживања „Фантастика в русских балладах В.А. Жуковского”. У раду „Нестрогая достоверность и память жанра былины в литературной ‘богатырской сказке’ XVIII века” Игор Шchedрин, у оквиру Бахтинове концепције памћења жанра, анализира утицај билина у руским књижевним богатирским бајкама Михаила Чулкова, Михаила Попова, Василија Љовшина. Кроз осврт на заједничке и посебне црте водених нимфа у представама различитих народа, а посебно русалки у веровањима источних Словена, Ана Виљк у свом раду „Rusałka – wodna nimfa czy złowrogi duch? Wierzenia słowiańskie a współczesna rosyjska fantastyka grozy” анализира хорор приче о љубави човека и русалке руског писца Виктора Точинова и Јевгеније Хаљ.

Серија романа Ладе Лузине *Кијевске вештице* представља градску фантазију у којој се ствара фрагмент „кијевског текста” словенске културе. Код ове списатељице слободна прерада мотива из дела и биографија писаца минулих поколења резултира рекомбинованом фантастичном прозом усмереном на референцијалност. Своје истраживање књига *Кијевске вештице* Лариса Фиалкова је насловила „Принципы создания фантастического образа в романном сериале Лады Лузиной *Киевские ведьмы*”. Само је дискутабилно питање да ли стваралаштво Ладе Лузине која се позиционира као украјинска рускојезична списатељица треба сврстати у поглавље о руској књижевној фантастици, као што је урадио уредник зборника, или ипак о украјинској.

Жанр фантазије је доста популаран у Украјини почетком XXI века, а и заступљен је у савременој науци о књижевности бројним теоријским студијама. Зборник садржи неколико радова у којима објекат истраживања чине књижевне фантазије украјинских писаца. Текст Тетјане Белимове „Традиційний український міфопростір у фантастичних романах Дари Корній *Зворотній бік світла* і *Зворотній бік темряви*” отвара шесто поглавље *О украјинској књижевности*. Анализирајући присуство древне украјинске митологије у фантастичном свету дела познате савремене списатељице Даре Корниј, ауторка научног рада указује на жанровску дифузију као особеност тих дела – осим основног жанра митолошке фантазије, ту се уочавају обележја образовног романа и романа упозорења. Наталија Логвиненко у чланку „Трансформація міфологічно-фольклорних

традицій у творах сучасного українського фентези” бави се неким аспекти-ма структурних и стилских веза українских фантазија Владимира Арењева, Тараса Завитајла, Виталија Климчука и Даре Корниј са митолошким и фолклорним изворима, али више пажње посвећује роману Виталија Климчука *Рутенија: Повертатк вештице* у којем се актуализује проблем потраге читаоца за националним идентитетом, као и формирања општекултурних и естетских компетенција.

Неколико украинских истраживача радили су на темама из домена демонологије. Док се Наталија Зинченко у раду „Народна демонологија у творчости Олекси Стороженка” бави анализом ликова ђавола и вештица у фолклорно-етнографским причама познатог писца које већ чине класику украинске књижевности XIX века, Дарија Кремзель тему „Образ змија у фолклору та літератури” конципира с обзиром на атрибутику и хронотоп који су везани за лик змаја у украинским народним бајкама и књижевним делима.

У зборнику има неколико транслатолошких студија. Једна од њих је „Пантеон мифологичних створинь у драми-феерији *Лисова пісня* (на материјали перекладу Персвала Канди)”. Ауторке Анастасија Саволоцка и Роксолана Поворозњук баве се проблемом адекватне преводилачке англојезичне репродукције етнокултуролошких информација које се тичу митолошких бића и народних веровања Украјинаца, на примеру драме-фејерије Лесје Украјинке *Шумска песма* која спада у златни фонд украинске књижевности.

Јуриј Виничук, један од културних писаца у Украјини почетком XX века, често се служи ризницом народне усмене традиције. Истражујући његове новеле, Олена Романенко уочава обележја „другог света” који се имитира као неомит у „немитолошком простору” дела. Резултат њеног истраживања је рад „Фолклорно-мифологични образ «іншого світу» у прози Юрія Винничука”.

Најзаступљенији су у зборнику текстови посвећени књижевној фантастици у Пољској, а поглавље *О пољској књижевности* чини скоро пола књиге. Пољски истраживачи често се занимају за жанр фантазије, те из лепезе радова распоређених у овом поглављу по презименима њихових аутора азбучним редом, издавајемо прво оне који би могли представљати посебан повећи тематски блок фокусиран на тај жанр.

Једни аутори узимају као објекат истраживања стваралаштво једног писца или конкретан његов текст, други врше компаративну анализу пишчевих стратегија. У прву групу спада текст „*Słowiańska mitologia we współczesnych realiach* (Michał Studniarek *Herbata z kwiatem paproci*)” у којем Доминик Боровски резимира о карактеристичним особинама фантазије *Чај с напратовим цветом* Михала Студњака који се ослања на веровања у митолошка бића, магију бројева, снагу магичних предмета и имена. Истом књижевном делу и фантазији *Зморојево* Јакуба Жулчика, уз компаративни приступ, посветила је пажњу Катажина Грабиас-Банашевска у раду „*Folklor słowiański w polskiej najnowszej powieści fantastycznej na podstawie powieści Michała Studniarka i Jakuba Żulczyka*”, упућујући на легенде и претхришћанске обреде Словена којима се служе писци. Интеркултурални аспект преображаја митских јунака у стваралаштву Јакуба Ђвјека испитује Александра Кошеља у тексту „*O bohaterach syklu Kłamca, czyli mitologia oczami Jakuba Świeka*”, указујући на заједничке и различите црте ликова из пишчевог циклуса *Лажљивац* и митолошких изворника. Популарна пољска списатељица Маја Лидија Косаковска конструисала је сиче своје фантазије *Црвени чопор*, користећи мотиве веровања сибирских Јакута. Пажња Јоане Плошај у чланку „*Рекаяса постаć świata: O procesie degradacji mitu w powieści „Ruda sfera“ Mai Lidii Kossakowskiej*” усмерена је на деградацију мита и деградацију функције шамана у фантазији. Мирослав Голуњски у раду

„Nawia w powieści fantastycznej (*Słowo i miecz* Jabłońskiego i *Droga do Nawii* Duszyńskiego)” упоређује представе оностраног Нава у делима два пољска аутора – Витолда Јаблоњског који нуди алтернативну историју Пољске XI века и Томаша Душинског који предлаже визију паганских богова у XX веку.

У зборнику наилазимо на два рада Адама Мазуркевича који на примеру пољске популарне књижевности теоријски обликује приповедачке стратегије фантазија. У чланку „Fantasy słowiańska: Próba opisu zjawiska” аутор описује две стратегије у „словенским фантазијама” – адаптацију и реконструкцију, док у студији *Pogańska słowiańszczyzna w tekstach kultury popularnej: Rekonesans* издваја три главне стратегије у „псеудословенским стратегијама”: 1) представљање света кроз квази-словенске реалије; 2) употреба елемената веровања и демонологије Словена у причама чија се фабула шири у различитим историјским добима; 3) коришћење словенске демонологије као „алата страха” (углавном у хорор причама).

Књижевно-теоријски карактер имају и радови украјинског истраживача Сергија Легезе који су се нашли у поглављу *О пољској књижевности*, јер се у њима изводе закључци на примеру пољских фантазија, пре свега дела Анђеја Сапковског. У чланку „Видьмак, Чорний Володар і золото Сірих гір: пострадянська фентезі у пошуках жанрових зразків” аутор се бави проблемом формирања образаца у жанровској култури „магије и мача”, те разматра спољне факторе таквог процеса. Прво, функционисање фандома као окружења за друштвену интеракцију између публике и писца, као и простор за регрutowaње нових субјеката културне продукције. Друго, постојање „унутрашње” фандом критике као референтне групе. Треће, деловање механизма усвајања темељних знања неопходних за функционисање жанровске културе. С обзиром на поменуте чињенице, Сергиј Легеза за постсовјетски културни простор издваја улогу таквих узорних писаца као што су Толкин и Сапковски. Други чланак овог истраживача „*Между польскостью и вестернизацией*: переводы А. Сапковског в постсоветском пространстве и проблема культурного сдвига” представља једну узорну транслатолошку студију у којој се детаљно разматра адаптивна стратегија превода *Sage o Wещу* Сапковског на руски језик коју је применио Јевгениј Вајсброт. Сергиј Легеза обраћа пажњу како на језичка, тако и културно маркирана померања у његовом преводу (пре свега изостављање социјалних алузија и многих интертекстуалних веза), што сведочи о руској вестернизацији „пољскоцентричног” текста.

Транслатолошки аспект функционисања стваралаштва Сапковског у српском културном простору занима Зорану Перић која у раду „Ауторска и преводачка лексичка креативност: Превођење неологизама на примеру изабраних дела Анђеја Сапковског” користи као корпус за анализу његове збирке *Последња жеља и Мач судбине* у преводу Весне Милутиновић Ђурић. Српска истраживачица се концентрише на семантичке и морфолошке особености неологизама помоћу којих се гради фантастична стварност. Текст Павела Лапињског „*Le Sorceleur i jego wiedźmińskie uniwersum po francusku: przekład w czterech odsłonach*” представља још један рад у којем се анализирају преводачка решења, већ у француском књижевном контексту. Њен аутор испитује и рецепцију прозе из циклуса о Вещу Сапковског у Француској.

Анђеј Сапковски, како га рекламирају издавачи, један је од пет најобјављиванијих аутора у Пољској. У зборнику његово име се помиње у највише радова. У неколико њих врше се компарације и декодирања интертекстуалних веза. То су следећи радови: „Intertekstualność w cyklu o wiedźminie Geralcie Andrzeja Sapkowskiego” Дороте Сурди, „Słowiański bestiariusz jako ważny element w świe-

cie gier komputerowych: analiza zjawiska na przykładzie gier o wiedźminie” Адама Фламе, „Wszystkie oblicza demona: o funkcjach strzygi jako motywu literackiego (na wybranych przykładach)” Матеуша Маковског, „Декодування західних та слов’янських культурних впливів у *Відьмацькій сазі*” Анджея Сапковського и „Ідеологічний конфлікт Свого та Іншого у *Відьмацькій сазі* А. Сапковського и *Пісні Льоду й Полумя* Дж. Р.Р. Мартіна” Святослава Пивења.

Међу радовима у поглављу *О польској књижевности* издвајају се две студије о „гендерно маркираним” митским ликовима. Гражина Ласоњ-Коханска у студији „Boginie i czarownice: Źródła wyobrażeń postaci kobiecych w polskiej fantastyce” као изворе књижевног обликовања женских митолошких бића (богиња и чаробница) наводи митологију древних Словена, келтска и скандинавска претхришћанска веровања, књижевност романтизма и неопаганске религије. С друге стране, Марта Гурна обраћа пажњу на фолклорни имиц Баба Јаге. Њен рад „Wizerunek Baby Jagi w literaturze fantastycznej słowiańskiego obszaru językowego (na wybranych przykładach)” обухвата представе овог женског лика у источнословенским бајкама, тумачења у фолклористичким студијама и поређење књижевних преображаја у америчком роману *Бесмртни* Кетрин Валенте и циклусу о Бака Јагодки пољске списатељице Ане Бжезињске.

Неколико чланака у зборнику посвећено је романтичарској традицији у стварању пољске књижевне фантастике. Катажина Пузио у раду „Świat rogańskich bóstw i wierzeń w polskiej literaturze preromantycznej i romantycznej (do roku 1830)” обрађује књижевна дела пољских романтичара и предромантичара, посвећена темама литванског средњег века и паганским веровањима у словенске богове и богиње. Тадеуш Пулхлокек у тексту „Świat słowiańskiej fantastyki ludowej w *Orlach z Herburtów* Leszka Dunina Borkowskiego” тумачи митолошке представе романтичара из Галиције Александра Дуњина Борковског. Истраживач издваја идеју о пресељењу душа у његовом делу *Орлови из Гербурта* и разматра је у контексту словенске народне фантастике, али и индијских веровања, јер се, по његовом мишљењу, Дуњиново проучавање древне индијске књижевности одразило на песников поглед на свет. Из рада Марије Брацке „Світ народної демонологиї у творчості Валерія Лозинського” можемо сазнати о још једном пољском писцу из Галиције. Истраживачица анализира комплекс веровања украјинских Врховинаца (горштак) у зле силе који се уочава у роману Валерија Лозинског *Црни Матеј* – новаторском делу на граници романтизма и реализма. Циљ чланка Јакуба Лиханског „Wojciech Dzieduszycki, sen. Folklorysta zapomniany i zlekceważony” је да подсети на личност и дело сакупљача фолклора Војћеха Ђедушичког који, по мишљењу аутора, затвара романтичарску традицију истраживања народне културе.

Преглед тема заступљених у зборнику сведочи о томе да су словенски фолклор и митологија дубоко укореењени у књижевној фантастици која ужива огромну популарност код читалачке публике и велику пажњу истраживача. У представљеним радовима се осветљавају словенске међукњижевне везе, стиче увид у историју и тенденције развитака фантастичне књижевности, потврђује њен посебан имиц у савременој култури Словена. Искрено препоручујемо ову књигу модерно конципираних славистичких истраживања свима у чију сферу интересовања спада фантастика.

Јулија Драгојловић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику
julybil@ukr.net